

**Міністерство освіти і науки України
Луцький національний технічний університет
Факультет цифрових, освітніх та соціальних технологій
Кафедра соціогуманітарних технологій**

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА СТУПЕНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»**

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ
ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ В ІНКЛЮЗИВНІЙ ОСВІТІ**

Спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки»
Освітньо-професійна програма «Освітні, педагогічні науки
(Інклюзивна освіта)»

Виконав: здобувач вищої освіти
групи ОПНм-21
Чубай Ольга Олександрівна

Керівник:
к. соц. н., доцент
Піменова Ольга Олександрівна

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«___» _____ 2024 р.
Гарант освітньо-професійної
програми:
к. пед. н., доцент
Потапюк Л.М.

Луцьк – 2024 року

АНОТАЦІЯ

Чубай О.О. Психолого-педагогічні умови розвитку творчих здібностей учнів в інклюзивній освіті. Рукопис.

Кваліфікаційна робота магістра ОПП «Освітні, педагогічні науки (Інклюзивна освіта)» спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки». Луцький національний технічний університет. Луцьк, 2024.

Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

У роботі досліджено: у першому розділі здійснений теоретичний аналіз формування психолого-педагогічних умов розвитку творчих здібностей учнів в інклюзивній освіті; охарактеризовані фактори розвитку творчих здібностей учнів в інклюзивній освіті; визначений їх вплив на розвиток творчих здібностей учнів.

У другому розділі здійснене емпіричне дослідження психолого-педагогічних умов розвитку творчих здібностей учнів в інклюзивній освіті; проаналізовані його результати. Досліджені психолого-педагогічні умови та розроблені рекомендації щодо покращення розвитку творчих здібностей учнів в інклюзивній освіті.

Ключові слова: *творчість, творчі здібності, розвиток творчих здібностей, інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами, інклюзивне навчання, педагогічні умови.*

ANNOTATION

Chubai O. Psychological and pedagogical conditions for the development of creative abilities of students in inclusive education. Manuscript.

Qualification work of the master of OPP "Educational, pedagogical sciences (Inclusive education)" specialty 011 "Educational, pedagogical sciences". Lutsk National Technical University. Lutsk, 2024.

The qualification work of the master consists of an introduction, two sections, conclusions, a list of used sources.

The work investigates: in the first section, a theoretical analysis of the formation of psychological and pedagogical conditions for the development of students' creative abilities in inclusive education is carried out; the factors of the development of students' creative abilities in inclusive education are characterized; their influence on the development of students' creative abilities is determined.

In the second section, an empirical study of the psychological and pedagogical conditions for the development of students' creative abilities in inclusive education is carried out; its role is analyzed. Psychological and pedagogical conditions are studied and recommendations are developed to improve the development of students' creative abilities in inclusive education.

Keywords: *creativity, creative abilities, development of creative abilities, inclusive education, children with special educational needs, inclusive education, pedagogical conditions.*

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ В ІНКЛЮЗИВНІЙ ОСВІТІ	10
1.1. Поняття творчих здібностей в освітньому процесі	10
1.2. Фактори розвитку творчих здібностей учнів в інклюзивній освіті	19
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ В ІНКЛЮЗИВНІЙ ОСВІТІ	27
2.1. Аналіз сучасного стану розвитку творчих здібностей учнів в інклюзивній освіті	27
2.2. Дослідження психолого-педагогічних умов та розробка рекомендацій щодо покращення розвитку творчих здібностей учнів в інклюзивній освіті	36
ВИСНОВКИ	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	47

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку суспільства одним із пріоритетних завдань є створення передумов для виховання особистості, здатної творчо мислити. У зв'язку з цим перед системою освіти постало важливе завдання – створення найбільш сприятливих умов для розвитку високоосвіченої та активної людини, вироблення новітніх концепцій виховання людини. Визначальним фактором в цьому виступає формування базових компетентностей учнів. Для сучасної стратегії розвитку національної школи характерним є зростання уваги до особистості школяра, максимального розкриття його обдарування, інтелектуального розвитку.

Безперечно, щоб щось створити, потрібно мати певну кількість знань. Знання – фундамент творчості. Розвиток творчих здібностей – це результат наполегливої і систематичної праці впродовж тривалого періоду часу, зокрема в умовах інклюзивної освіти.

Актуальність обраної теми зумовлена сучасними тенденціями соціально — економічного розвитку нашої країни, підвищенням ролі людського фактору у всіх сферах діяльності, де стратегічним завданням є формування творчих здібностей особистості, реалізація її природних нахилів в навчальному процесі, встановлення провідної ролі творчості як суб'єктивного й об'єктивного факторів розвитку культури самої особистості учня.

Проблема розробки шляхів розвитку творчої особистості знаходиться у центрі уваги багатьох сучасних педагогів і психологів (В. Бутенко, В. Загвязинський, В. Кан-Калик, Н. Кичук, П. Кравчук, О. Кульчицька, В. Моляко, А. Лук, М. Поташник, В. Рибалка, С. Сисоєва, Т. Сущенко, Н. Тализіна та ін.). Психолого-педагогічні аспекти проблеми розвитку особистості, здатної до самоактуалізації в процесі творчої діяльності, розглядали вітчизняні вчені Г. Балл, В. Барко, О. Грушко, О. Демченко, О. Запорожець, І. Зязюн, В. Клименко, Г. Костюк, В. Моляко, О. Пометун, О. Рудницька, Л. Рябоконт та ін. Серед зарубіжних психологів найбільш уваги заслуговують роботи А. Біне, Е.

де Боно, Дж. Гілфорда, Дж. Рензулі, Т. Симона, К. Тейлора, Л. Термена, П. Торренса та ін.

У наукових доробках Г. Альтшуллера, В. Клименка, В. Моляко, Ю. Кулюткіна та Д. Пойа розглядаються особливості управління процесом творчості особистості, створення творчого середовища в наукових, педагогічних і учнівському колективах; пропонуються різні евристичні підходи до розв'язання творчих завдань.

Водночас недостатнє вивчення даної проблеми в теоретичному та практичному плані визначило загальний категоріальний апарат нашого дослідження, що і стало причиною вибору теми нашої кваліфікаційної роботи.

Метою дослідження є розкриття особливостей розвитку творчих здібностей учнів в інклюзивній освіті.

Завдання дослідження:

1. Вивчити і проаналізувати психолого-педагогічну і науково-методичну літературу з даної проблеми.
2. Проаналізувати фактори розвитку творчих здібностей учнів в інклюзивній освіті.
3. Дослідити сучасний стан розвитку творчих здібностей учнів в інклюзивній освіті.
4. Дослідити психолого-педагогічні умови та розробити рекомендації щодо покращення розвитку творчих здібностей учнів в інклюзивній освіті.

Об'єкт дослідження – процес формування творчих здібностей учнів в інклюзивній освіті.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні умови формування творчих здібностей учнів в інклюзивній освіті.

Методи дослідження:

– теоретичні методи включають аналіз, синтез, узагальнення наукових даних;

– емпіричні методи передбачали спостереження, опитування (анкетування, бесіда), метод узагальнення незалежних характеристик, інтерпретацію отриманих даних.

Наукова новизна дослідження – розроблені рекомендації щодо покращення розвитку творчих здібностей учнів в інклюзивній освіті.

Теоретичне значення дослідження полягає в уточненні понять «творчість», «творчі здібності», їх взаємозв'язок із творчим потенціалом особистості.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що результати та висновки дослідження можуть будуть використані в процесі організації навчання в навчальних закладах та інститутах перепідготовки вчителів.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ В ІНКЛЮЗИВНІЙ ОСВІТІ

1.1. Поняття творчих здібностей в освітньому процесі

Особистість, яка здатна легко адаптуватися до будь яких змін і швидко реагувати на них, набуває особливого значення на сучасному етапі розвитку суспільства, яке змінюється під впливом тих чи інших чинників. Це передбачає використання нестандартного підходу до проблем і завдань, постійного пошуку нових і ефективних рішень, уникнення традиційних підходів, відкритості до усього нового й оригінального. Тобто це вимагає розвитку творчих здібностей людини. Отож одним із видів здібностей є креативність, яка також відома як творчі здібності. Особистість, яка є креативною, має здатність змінювати те, як вона бачить світ і бореться зі стереотипами. Креативність є системним поняттям, якістю особистості, а не абсолютним поняттям.

Єдиного визначення поняття креативності не існує. Незважаючи на те, що деякі визначення феномену креативності зосереджені на чи то продукті, чи то результаті діяльності, увагу інших привертає процес, особисті якості, зовнішні умови. На відміну від інших, деякі автори вважають, що дефініція «креативний» означає лише рідкісні спеціальні здібності, для інших – це загальна творча здатність, яка певною мірою присутня у кожної здорової людини.

У своїх наукових доробках зарубіжні психологи минулого століття аналізують «креативність як особливості поведінки особистості, які виражені в оригінальних засобах виробництва продукту, досягненнях вирішення проблеми, нових підходах до проблеми з різних точок зору» [27]; «як процес переконструювання елементів у нових комбінаціях, які відповідають вимогам корисності і деяким спеціальним вимогам» [26]; «як здатність привносити щось нове в досвід» [23]; «як здатність породжувати оригінальні ідеї в умовах рішення

або постановки нових проблем» [31]; «як сукупність різних здібностей, кожна з яких може бути представлена певною мірою, виділяючи при цьому 52 критерії обдарованості» [29].

«В українській психологічній науці існує унікальна ситуація, пов'язана з термінами «творчість» і «креативність» через їхній буквальний переклад. Важливо роз'яснити суть цих термінів, які використовуються для опису психосоціальних явищ» [14].

Проаналізувавши дослідження науковців щодо цього феномену, знаходимо підтвердження вище зазначеної нами думки, оскільки їхні судження можна поділити на дві точки зору. Одні, зокрема приділяють основну увагу питанням існування залежності феномену креативності від самого інтелекту. Вони стверджують, що креативність тісно пов'язана з розглядом інтелектуальних характеристик особистості та спрямована на вимірювання пізнавальних процесів у зв'язку із креативністю (Дж. Гілфорд, С. Медник, Дж. І. Ніренберг, К. Тейлор, Е. Торренс та ін.). Зокрема, у наукових доробках названих учених простежується тенденція до збільшення тісного взаємозв'язку між інтелектуальними пізнавальними особливостями та здатністю створювати нові, нестандартні ідеї.

У 60-ті роки ХХ століття публікації американського психолога Дж. Гілфорда призвели до поширення терміну «креативність» як у психології, так і педагогіці. У результаті цього народилася так звана сучасна психологія творчої обдарованості, також відома як психологія креативності.

«Креативність представляє собою дивергентне мислення, яке виявляється у неспрямованому визначенні суті проблеми чи завдання, а також у відсутності задалегідь спланованого рішення для цієї задачі», стверджує Дж. Гілфорд [25]. Отож психолог співвідносить дивергентне мислення з креативністю, що згодом призвело до того, що ці два поняття почали розглядати як синоніми. Таким чином, дослідник розрізняє дві категорії – конвергентності та дивергентності [20].

Так, дивергентне (складне) мислення проявляється у різноманітності та багатозначності потенційних рішень проблеми, а також у тому, що воно дозволяє, по-перше, змінювати шляхи вирішення проблеми та, по-друге, призводить до випадкових результатів і висновків. Таким чином, будь-яка людина має здатність бути креативною. Такий людський потенціал виражається і через природне удосконалення особистісних якостей, і через свідоме.

Так, психолог виокремлює:

а) конвергентне мислення, необхідне для знаходження творчого способу вирішення проблеми, воно призводить до знаходження єдиного правильного рішення, яке обумовлюється певними фактами ;

б) дивергентне, що означає, що може бути кілька правильних відповідей на одне і те саме запитання.

До складу креативності (окрім дивергентного мислення) відомий психолог на початку роботи над своїм дослідженням відносив здатність до перетворень, точність вирішення завдань та інші інтелектуальні характеристики. Зокрема, враховувався позитивний зв'язок між інтелектом і креативністю. Інші експерименти, які проводилися пізніше, показали, що високоінтелектуальні люди не демонструють творчої поведінки під час вирішення проблем, водночас низькоінтелектуальних креативів не буває. Автор розширеної концепції інтелекту (креативності) стверджує, що творче мислення тісно взаємопов'язане із домінуванням таких чотирьох основних якостей (ознак) креативності:

– спонтанності – уміння виявляти, формулювати та вирішувати проблеми шляхом застосування відповідних рішень;

– гнучкості – здатності генерувати різноманітні ідеї;

– оригінальності – здатності відповідати на подразники нестандартним способом;

– образності – здатності покращувати об'єкт сприйняття шляхом додавання окремих деталей.

На думку Е. Торренса (послідовник Дж. Гілфорда), поняття креативності є особливістю людини, яка вміє вчасно визначати недоліки, прогалини в знаннях,

відсутні компоненти, дисгармонію, усвідомлювати наявність проблем, шукати рішення, створювати гіпотези, змінювати їх кардинально й ефективно говорити про свої результати [2].

Він вважає творчість природним процесом, породженим значною потребою людини в знятті напруження в умовах непевності чи незавершеності. Такий підхід до розуміння креативності дозволяє визначити його як здатність до творчості, а також як середовище, яке полегшує і стимулює творчість, забезпечуючи оцінку його продуктів [30].

Прихильниками «психометричного» підходу у дослідженні креативності вважають Дж. Гілфорда і Е. Торренса, які є авторами і розробниками відомих усім тестів креативності.

Дж. І. Ніренберг вважає, що здатність до творчості є здатністю до творчого мислення як одного із складників людського інтелекту. Для ефективного здійснення творчої діяльності, вважає він, потрібно використовувати конкретні способи мислення, а саме:

- структурування;
- упорядкування;
- визначення співвідношень;
- зміну власної думки.

Зміна власної думки є могутнім засобом творчості, тому що власна точка зору є або відкритими, або закритими дверима у творчість.

Аналізуючи поняття «креативність», науковці розглядають його через призму інших категорій (К. Тейлор):

- «гештальт-підходи, де головним завданням є створення нової цілісності;
- визначення, спрямовані на кінцевий продукт або інновації, де створення чогось нового є важливою частиною;
- естетичні або експресивні поняття, які підкреслюють особисте вираження творця;
- психоаналітичні чи динамічні визначення, де креативність представлена через триєдність «Воно», «Я» та «Над-Я»;

– визначення за допомогою «мислення, орієнтованого на вирішення»;
– різноманітні визначення, які не належать до жодної з наведених вище категорій» [8].

П'ять рівнів творчості у книзі «Природа творчого процесу» виокремлює А. Тейлор. Досягнення перших трьох рівнів, на думку автора, можливе за умови, якщо є достатня мотивація та бажання. Далекі не всі досягають останніх двох рівнів. Вони пов'язані з людьми, які отримують натхнення, чи є особливо обдарованими від природи і стають геніями. До них учений відносить:

- «1. Рівень примітивної і/чи інтуїтивної експресії.
2. Академічний і науково-технічний рівень.
3. Винахідницький рівень.
4. Рівень інновацій.
5. Рівень геніальності» [29].

Представники другої точки зору щодо феномену творчості (А. Маслоу, Ф. Баррон, С. Максименко та ін.) основну свою увагу акцентують саме на окремих якостях та індивідуальних особливостях особистості. У цьому контексті, зокрема враховуються її мотиви, інтереси, погляди, потреби та якості. До основних якостей, які мають великий вплив на кожну особистість, насамперед відносять впевненість, цілеспрямованість, мотивацію, стресостійкість та ін. Отож у цьому розумінні переважаючим постає саме інтелектуальний компонент – інтелектуальна активність.

Фундаментом інтелектуальної активності виступають розумові здібності. Вони можуть проявлятися лише за допомогою активної участі мотиваційної сфери особистості. Інтелектуальна активність може поєднувати в собі як інтелектуальні чинники, так і неінтелектуальні. Основною формою її вираження є інтелектуальна ініціатива. Інтелектуальна ініціатива є продовженням розумової роботи та пізнавальної діяльності. Вона не обумовлена практичними потребами чи суб'єктивними оцінками інших людей [7].

Відомий психолог А. Маслоу зазначає, що проблема креативності не є проблемою продуктів креативної діяльності і креативної поведінки, яка може

адаптуватися у незнайомих ситуаціях, здатна до імпровізації, впевнена в собі, духовно сильна. Це насамперед є проблемою креативної особистості. Прояв креативності можна спостерігати у будь-якій діяльності людини, включаючи її сприйняття, установки та поведінку, стверджує психолог. Таким чином, креативність не може уникнути впливу на когнітивні, контрактивні та емоційні аспекти людини. Вона є етапом натхненної творчості, тобто процесом опису творчого продукту та надання йому конкретної форми. Психолог вважає, що креативність і здорова, самоактуалізуюча особистість тісно пов'язані.

На думку С.Д. Максименка, креативність лежить в основі розвитку творчих здібностей. У своїх дослідженнях він «використовує експериментально-генетичний метод, виділяє чинники, що «тісно пов'язані з інтелектуальною активністю – цілесамостійності та самостійності суб'єкта в процесі вирішення проблемних завдань» [10].

Креативність – це здатність людини сприймати проблеми чи обставини новим і нестандартним чином, використовувати подану в завданнях інформацію дуже швидко і різними способами. Творчість проявляється насамперед у вчинках, і важливою частиною творчості є процес діяльності. Вивчення процесу діяльності традиційно включає і пізнавальну сферу, і творчі здібності людини. Креативність у психології є компонентом особистості, який проявляється у різних формах (подача думки, відчуття, мислення та різноманітні дії). Це враховує всі аспекти особистості, щоб підтвердити її цілісність. З огляду на зазначене креативність можна розглядати як синтез окремих емоційних, мотиваційних та особистісних рис людини.

Креативність часто розглядають як щось, що виступає протилежним поняттю конформності та звичайності, і передбачає нестандартні методи, які відрізняються від традиційних. У більшості визначень креативність пов'язана з винаходом, створенням щось нового, оригінального, що може стосуватися як суспільства, так і особистості.

Сьогодні поняття «творчість» і «креативність» у психології не використовуються як синоніми. Творчість сприймається як процес і результат,

вона є частиною кожної відновлювальної діяльності, а відновлювальна діяльність включає в себе творчу діяльність, без якої вона була б неможливою. Натомість «креативність сприймається як суб'єктивний визначник творчості, мотиваційно-потребова основа та функція особистості. Креативність правильніше визначати не стільки як певну творчу здібність або їх сукупність, скільки як здатність до творчості. Таким чином, поняття «креативність» є більш універсальним, ніж поняття «творчість» [29].

Науковці визначають низку чинників, що впливають на рівень внутрішньої мотивації до творчості. Серед них ключовими є інтеріоризовані особистістю ціннісно-орієнтовані установки, її самооцінка та емоційна стабільність. Хоча зовнішній вплив на ці чинники може стимулювати прояв креативності, він не завжди забезпечує повне розкриття творчого потенціалу.

У процесі творчої діяльності відбувається розвиток як творчих здібностей, так і потенціалу. Для аналізу творчого потенціалу особистості важливо розмежовувати поняття задатків і здібностей. Особливість здібностей полягає в тому, що їх реалізація неможлива без природжених задатків, розвиток яких залежить від спадкових якостей. Задатки можна розглядати як природну основу здібностей, що виявляється на ранніх етапах діяльності. Навіть здатність до діяльності є за своєю суттю психічним феноменом, який лише через людську діяльність перетворюється на соціальну якість. Таким чином, здібності особистості є узагальненим результатом діяльності та відображенням її потенціалу.

Учені виділяють творчий та репродуктивний рівні здібностей. Так, творчі здібності передбачають здатність бути допитливим, створювати щось нове й оригінальне, можливість продуктивно діяти в ситуаціях новизни й невизначеності, коли немає достатньої інформації, заздалегідь відомого алгоритму дій, знаходити рішення у нестандартних ситуаціях. Репродуктивні здібності забезпечують високу здатність до засвоєння знань і основних видів діяльності.

Творчі здібності – це сукупність конкретних здібностей та характеристик, які дозволяють дитині створювати нові ідеї, вирішувати різної складності завдання та досягати успіху в найрізноманітніших сферах діяльності. Вони виявляються у гнучкості мислення, уяві, здатності до простого аналізу, а також у відкритості до нового досвіду, який учень може отримати, що дозволяє розширити свої можливості. Наприклад, діти з добре розвиненою уявою, в більшості краще вирішують завдання які потребують для свого вирішення нестандартного підходу. Не менш важливим аспектом творчих здібностей є їхня універсальність. Вони відіграють доволі важливу роль у різних галузях: мистецтві, науці, техніці, та навіть у нашому повсякденному житті.

Також важливо зазначити що творчість є невід'ємною частиною навчального процесу, яка включає у себе як вчителів, так і учнів. У школах творчі здібності можуть використовуватись в різних проявах: малювання, написання творів, вирішення нестандартних завдань, або в проведенні дискусій між учнями. Творчість робить процес навчання більш цікавим і гнучким, дозволяючи учням краще розуміти матеріал і навчатись через взаємодію з іншими.

Здібності впливають на творчий потенціал людини, який в процесі діяльності визначається межею її потреб. Творчі здібності проявляються не лише у творчій діяльності але й у поведінці, а також у будь-яких ситуаціях у житті, які характеризуються новизною та невизначеністю.

Творчий потенціал – це сукупність розумових і особистих характеристик, а також загальної життєвої позиції людини. Він не залежить від однієї психологічної якості чи творчих здібностей, не обмежений певними видами діяльності; він може проявитися в різних ситуаціях. У психології творчий потенціал можна розглядати як систему творчих здібностей, як характеристику інтелектуальної сфери, як самостійну якість мислення або як систему особистісних якостей. Творча активність – це поведінкові прояви, засновані на самоцінності людини, а не на зовнішніх стимулах [21, с. 107].

Особливості міжособистісної взаємодії, емоційні фактори та мотиваційна сфера тісно взаємопов'язані з проявом творчого потенціалу.

У такий спосіб творчий потенціал містить у собі:

– інтелектуальні підходи до творчої діяльності, які дозволяють створювати щось нове, раніше невідоме, використовуючи попередню базу знань, а також високий інтелектуальний поріг, необхідний для створення усього нового;

– особисті якості, які дозволяють діяти спонтанно, вийти за рамки передбачуваного та ефективно діяти в нестабільних ситуаціях;

– метаторчість є життєвою позицією, яка підтримує високу цінність волі, активності та прогресу, а також відмову від шаблонності, стереотипів і звичок у діях і судженнях, бажання створювати і сприймати нові ідеї, змінювати самого себе та змінювати світ навколо себе.

У педагогіці творчі здібності розглядаються не тільки як результат, але й як неспинний процес розвитку. Розвиток таких здібностей є дуже значущим для дітей, оскільки це допомагає їм краще адаптуватися в суспільстві, бути більш впевненими в собі та допомагає самовиражатись. Цей процес, як і кожен потребує сприятливих умов. Це означає що середовище має відповідати певним вимогам, у ньому дитина має мати можливість вільно, без остраху експериментувати, отримувати підтримку від вчителів у своїх починаннях та не боятися робити помилки. Розвиток творчих здібностей нерозривно пов'язаний із мотивацією. Не лише викладачі, а й батьки зобов'язані заохочувати дітей самостійно шукати відповіді та розв'язувати задачі, а також звісно допомагати на шляху подолання страху невдачі. Замість критики потрібно обов'язково зосереджувати увагу саме на досягненнях та підтримувати ініціативу дітей в подальшому. Це посилює мотивацію дітей і спонукає їх досягати нових вершин.

Оскільки творчість є основою соціального прогресу, суспільство завжди зверталось до проблеми формування творчої особистості. Ключовим завданням розвитку освітньої системи є забезпечення умов для формування освіченої та креативної особистості, а також сприяння розвитку та реалізації її природного потенціалу, оскільки могутність країни залежить від великої кількості висококваліфікованих фахівців, які творчо ставляться до своєї справи та здатні сприяти розвитку мистецтва, науки та техніки.

Особливо важливим на етапі розвитку сучасного суспільства, яке постійно змінюється, є те, що особистість, здатна адаптуватися до змінних обставин і швидко реагувати на нові виклики. У зв'язку з загальними тенденціями соціального розвитку освіта зіштовхується з новими труднощами. Це включає відхід від орієнтації на «середнього учня» та зосередження у процесі інклюзивної освіти на особливостях прояву та розвитку здібностей обдарованих дітей. Отже, освіта, що ґрунтується на творчості, може бути надзвичайно цінною не лише для підготовки учнів до творчих професій чи створення мистецьких творів, а й для формування морально зрілої особистості.

1.2. Фактори розвитку творчих здібностей учнів в інклюзивній освіті

«Одним з основних пріоритетів розвитку сучасної освіти є забезпечення рівних прав на освіту для всіх дітей, у тому числі для дітей з особливими освітніми потребами, дітей з інвалідністю, дітей з інших соціально вразливих груп. Головною метою розвитку суспільства ХХІ ст. має бути «створення суспільства для всіх». Саме такий цілеспрямований підхід допоможе українському соціуму належним чином сприймати людей з особливими освітніми потребами [15, с. 118].

Упровадження інклюзії передбачає реформи у всіх аспектах освітньої практики. Це означає зміну підходу до організації навчання, оцінювання та взаємодії з учнями. Одним із головних принципів інклюзивної освіти є принцип рівності можливостей для всіх учнів [2]. Інклюзивна освіта передбачає індивідуальний підхід до кожного учня з урахуванням його потреб та можливостей. Тому важливо створити середовище, де кожен учень відчуватиме себе важливим.

Діти з особливими освітніми потребами (далі ООП), які навчаються в системі загальної і спеціальної освіти, характеризуються порушеннями в інтелектуальній, руховій, емоційно-вольовій сферах, а також слухових, зорових, мовленнєвих аналізаторів. У таких дітей спостерігається порушення в роботі

центральної нервової системи, що має негативний вплив на адаптацію до шкільного та соціального середовища. Педагоги і психологи вказують насамперед на недостатню підготовленість до навчання в школі, особливо в інтелектуальному, соціальному та емоційному аспектах [3; 5].

На жаль, останнім часом з'являється все більше дітей, які потребують додаткової уваги та спеціалізованої підтримки у навчальному процесі. Сприйняття та врахування їхніх потреб у навчальному середовищі є ключовим аспектом для створення безпечного інклюзивного середовища.

Ефективним інструментом для створення інклюзивного навчального простору може стати креативність. Застосування творчих методів може зробити навчання більш цікавим і доступним для усіх учнів. Упровадження креативних підходів сприяє розвитку їхнього критичного мислення [28]. Такий підхід стимулює учнів до активної участі у навчальному процесі. Креативні завдання допомагають у розвитку комунікативних навичок та навичок співпраці серед учнів. Креативність також сприяє розкриттю потенціалу кожної дитини в навчальному процесі, а залучення до навчання за допомогою творчих методів може підвищити мотивацію учнів. Креативний підхід до навчання може зробити процес навчання більш ефективним та задовільнятиме усіх учасників, а відповідне використання креативних технік може сприяти збереженню інтересу до навчання у всіх учнів.

Н. Карпенко, узагальнюючи підходи багатьох учених щодо визначення поняття творчості, зазначає, що «творчість – це процес і результат створення людиною чогось суб'єктивно чи об'єктивно нового і цінного» [4, с. 9]. «Творчий процес функціонує як єдина цілісна система, для якої характерне домінування безсвідомих компонентів психіки, спонтанність, непередбачуваність результату, автономність, ефективність, символізм виявів, релятивізація протилежностей та широкий діапазон часових виявів» [4, с. 34]. Отже, як зазначає науковець, «рівень творчості виділяють за обсягом принципової новизни результату, тобто продукту» [4, с. 43].

Творчість є головним аспектом сучасної діяльності школяра в умовах інклюзивної освіти. Ця активність охоплює різні сфери життя, включаючи матеріально-виробничу діяльність, соціальні відносини та практичні застосування наукових знань. Творчість вимагає розвитку фантазії та здатності бачити щось нове в звичайних речах і процесах. Вона дає можливість розвивати нестандартні, креативні якості, які потім учень зможе використовувати у будь-якій, а не тільки творчій діяльності. Творчість допомагає у вирішенні багатьох проблем, впливає на здатність швидко продукувати ідеї та розвивати свій індивідуальний потенціал. А отже, вона є важливою для життєдіяльності учнів, а особливо для дітей з ООП. Особливі освітні потреби означають необхідність, яка виникає через порушення психофізичного розвитку або обмеження у засвоєнні загальноосвітніх програм, формуванні життєвих навичок і соціальної адаптації. Це передбачає створення спеціальних умов для навчання, таких як використання технічних засобів, адаптованих методик та змісту навчання, а також забезпечення медичної, соціальної й іншої підтримки.

Інклюзивне навчання в школі реалізується шляхом створення адаптивного освітнього середовища, яке враховує індивідуальні потреби та можливості дитини; організації психолого-педагогічного супроводу для учнів з особливостями психофізичного розвитку; впровадження спеціальних методик і форм навчання, спрямованих на розкриття потенціалу дітей; забезпечення педагогів науково-методичною підтримкою; а також формування інклюзивної культури серед усіх.

Креативність – це загальний портрет особистості, що проявляється у навчально-пізнавальній діяльності та викликає творчу спрямованість дитини, а також її вміння до самостійного вибору найкращого та нестандартного підходу щодо вирішення шкільних завдань, генерації нових ідей, продуктів, унікальність яких може бути як об'єктивною, так і суб'єктивною; здатність відмовитись від шаблонних способів мислення.

«Креативність є загальною властивістю особистості, яка проявляється під час творчого процесу як здатність породжувати різноманітний, соціально

важливий, оригінальний продукт і продуктивні шляхи його застосування; здатність знаходити рішення у нестандартних ситуаціях; властивість, яка реалізується лише за сприятливих умов середовища на високому рівні в різних галузях людської діяльності протягом свого життя» [14].

У складі креативності можна виділити такі три елементи: продукт, процес, людину. Особливістю цих елементів є їхня оригінальність та новизна. Креативність створюється та проявляється у діяльності.

Ключовими ознаками, які свідчать про зацікавленість самою творчою діяльністю, є:

- усвідомлення об'єкта інтересу, що впливає на поведінку людини;
- виразна потреба займатися саме цією діяльністю;
- емоційне залучення до процесу творчого пошуку та рішення різноманітних завдань.

Ще одним важливим елементом, що сприяє формуванню творчої особистості, є бажання всіляко прагнути і добиватися успіху у процесі творчого вирішення нею завдань творчого характеру. Мотивація досягнення відіграє ключову роль, оскільки саме вона значною мірою визначає результативність дій людини.

Творчі здібності школяра визначаються низкою індивідуально-психологічних особливостей, що впливають на його здатність ефективно здійснювати навчально-творчу діяльність, у ході якої вони розкриваються і розвиваються. Отже, креативні здібності – це комплекс властивостей, які здійснюють безпосередній вплив на виконання діяльності. Вони формуються на основі вроджених задатків кожної особистості в конкретному освітньому середовищі.

Формування креативності у дітей з особливими освітніми потребами часто є складним завданням, оскільки деякі з них мають фізичні або когнітивні обмеження, а також особливості у реагуванні на зовнішні стимули, що може ускладнювати використання певних методів розвитку творчого потенціалу.

Унікальність кожної дитини вимагає індивідуального підходу залежно від її специфічних особливостей.

Наприклад, діти з порушеннями мовлення або інтелекту можуть відчувати труднощі у «засвоєнні навичок читання, письма, математики та інших дисциплін. Водночас вони мають високий рівень ігрової мотивації до будь-якої діяльності й демонструють значний потенціал для розвитку креативного мислення» [9].

Ураховуючи цю особливість, дітям із порушеннями мовлення та інтелекту можна запропонувати завдання, що вимагають використання уяви (наприклад, створення історій, малюнків або вигадування нових персонажів), а також використовувати відкриті питання, які сприяють висловленню їхніх власних думок та ідей [19]. У цьому випадку перед дітьми потрібно постійно ставити різні завдання, що потребують дослідження та розв'язання проблем, вчити розглядати проблеми з різних точок зору, висловлювати різну думку.

«У дітей із затримкою психічного розвитку можуть виникати складнощі в комунікації та взаємодії з оточенням. Для підтримки їхнього розвитку важливо надати їм доступ до матеріалів для малювання, ліплення, конструювання та інших творчих занять, а також використовувати музичні інструменти й записи для стимулювання слухових і музичних здібностей. У цьому контексті важливо враховувати індивідуальні особливості кожної дитини та використовувати методи, які спрямовані на стимулювання її креативного розвитку» [22]. Ефективними для дітей із затримкою психічного розвитку будуть також ті завдання, де вони можуть співпрацювати та обмінюватися ідеями (наприклад, створення спільних творчих проєктів).

Діти з порушеннями слуху зазвичай мають знижений слуховий поріг. Він ускладнює сприйняття інформації через звуки. Це також може впливати на розвиток їхнього мовлення, оскільки слух є важливим фактором у формуванні мовленнєвих навичок. Малювання фарбами стимулює творчий розвиток, надаючи можливість із захопленням передавати свої емоції та почуття через кольори і форми.

Доцільною вправою для дітей із порушеннями слуху також буде

театральна постановка, де діти зможуть використовувати міміку, жести та елементи танцю. Такі завдання допомагають не лише розвинути їхню креативність, але й виявляти таланти через різні форми мистецтва.

Діти з порушеннями зору мають знижені можливості сприймати інформацію через зоровий канал, що впливає на їхнє сприйняття навколишнього світу. Водночас вони здатні активно розвивати інші сенсорні системи, зокрема слух і дотик. Для дітей з порушеннями зору рекомендується використовувати завдання, які сприяють розвитку уваги та фантазії (наприклад, складання цілого з частин, виявлення відмінностей, пошук зайвих та однакових предметів, розгадування загадок та ребусів) [11].

Розвиток креативного потенціалу у дітей з порушеннями опорно-рухового апарату потребує спеціально адаптованих завдань, що враховують їхні фізичні можливості та сприяють прояву творчих здібностей. Особливо цікавою для них може стати участь у театральних постановках, де вони зможуть передавати свої емоції та ідеї за допомогою міміки й голосу. Використання м'яких матеріалів, таких як пінопласт, для конструювання та створення різних форм і об'єктів, може бути особливо корисним для таких дітей.

Для дітей з дитячим церебральним паралічем корисно займатися ліпленням на піску різноманітних предметів, букв і цифр, створювати геометричні форми з пластиліну, а також практикувати розпізнавання зліплених букв наосліп. Додатково, залучення до діяльності, як-от розкладання жолудів, паличок або нанизування намистин, може позитивно впливати на всебічний розвиток дитини.

Творчі здібності в інклюзивній освіті відіграють особливу роль. Для усвідомлення, чому саме так важлива творчість у цій сфері, потрібно розуміти саму суть інклюзивного навчання. Думка щодо інклюзивної освіти виникла завдяки тому, що люди усвідомили цінність відмінностей між собою. Вона включає у себе будь-яку дискримінацію й пояснює що усі діти, незалежно від особливостей свого психофізичного розвитку, є цінними та мають абсолютно рівні права, зокрема щодо отримання освіти. «Інклюзивна освіта – це

комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти шляхом організації навчання дітей у закладах освіти на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання з урахуванням їхніх особливостей у навчально-пізнавальної діяльності» [16].

Таким чином, бачимо, що креативність – це незалежне явище, що діє у всіх сферах життя людини. Вона є важливою саме для розвитку дітей з різними порушеннями психофізичного розвитку (діти із порушеннями мовлення та інтелекту, затримкою психічного розвитку, порушеннями слуху та зору, порушеннями опорно-рухового апарату).

Креативні завдання допомагають дітям виражати себе та свої почуття через мистецтво та мовлення, де вони можуть розкрити унікальність індивідуального потенціалу. Участь у таких процесах сприяє соціальній адаптації особистості, допомагає налагоджувати комунікативні зв'язки, розвивати комунікаційні навички, розуміти різні точки зору щодо тієї чи іншої інформації. У загальному контексті креативні завдання значно розширюють можливості для дітей з ООП, створюючи позитивне інклюзивне середовище для їхнього самовираження та самореалізації у соціальному середовищі, що сприяє формуванню їхнього креативного потенціалу.

Розвиток творчих здібностей для дітей, які перебувають на інклюзивному навчанні, став можливим завдяки використанню прогресивних психолого-педагогічних методик. Такі методи включають у себе виконання спільних проєктів, що розвивають у дітей вміння працювати у команді. Також до даних методик можна віднести ігротерапію, яка дозволить найбільш ефективно розвинути уяву й креативне мислення. Через гру діти здатні відтворювати, або створювати нові ситуації та образи, вирішувати завдання які вимагають творчого підходу. Малювання, музика, театральні вистави допомагають не тільки виразити свої переживання, а й відкрити в дитині нові способи мислення.

Роль психолога та педагога у цьому процесі є головною та вирішальною. Вчитель зобов'язаний забезпечити умови які надихнуть дітей на творчість, а психолог має підтримувати їхню діяльність та допомагати долати невпевненість

у власних силах. Важливо щоб вчитель та психолог всього лиш направляли та стимулювали дітей, не забуваючи надавати їм свободу.

Таким чином, розвиток творчих здібностей передбачає формування вміння застосовувати знання у нестандартних ситуаціях та удосконалення психічних процесів. Тому він повинен стати невід'ємною складовою змісту всіх навчальних дисциплін у початковій школі, гармонійно інтегруючись у навчальний процес. Це забезпечить поєднання знань, умінь та навичок учнів із їх творчим потенціалом. Розвиток творчих здібностей у інклюзивній освіті є спільним процесом педагогів, психологів, та звісно батьків. Він зосереджений на формуванні в учнів розуміння як самовиражатись, як вирішувати складні для них завдання і взаємодіяти з іншими. Творчість не лише відкриває дітям нові можливості, а й допомагає різносторонньому розвитку їхньої особистості, що є основною метою сучасної інклюзивної освіти.

Визначення факторів, що впливають на активізацію особистості, осмислення творчого потенціалу стане сприятливою умовою для визначення шляхів вдосконалення її творчих здібностей, що своєю чергою допоможе визначити способи їх розвитку.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ В ІНКЛЮЗИВНІЙ ОСВІТІ

2.1. Аналіз сучасного стану розвитку творчих здібностей учнів в інклюзивній освіті

Для того, щоб визначити сучасний стан розвитку творчих здібностей учнів в інклюзивній освіті, провели дослідження. Об'єктом дослідження були учні молодших класів Великояблунівського ліцею Маневицької селищної ради Волинської області, які мають порушення психофізичного розвитку. Респондентам потрібно було оцінити свій досвід інтеграції в навчання та розвиток творчих здібностей, назвати умови, які на їхню думку, впливають на це. Для проведення цього дослідження використовувався метод анкетування з використанням Google форми (додаток А).

Анкета складалася з дев'яти закритих запитань, з трьома варіантами відповіді, та двох відкритих питань, де учні могли вільно висловити свою думку (додаток А). Запитання були зосереджені на дослідженні безпосереднього досвіду розвитку творчих здібностей учнів в інклюзивній освіті, рівня їхньої адаптації, виявлені основних умов, які впливають на цей розвиток. В опитуванні брали участь 15 учнів молодших класів з особливостями психофізичного розвитку.

Варто зауважити, що розвиток обдарованості як сукупності здібностей значною мірою залежить від використання сенситивних періодів у формуванні особистості. Чим раніше розпочинається розвиток здібностей, тим вищі шанси на їх реалізацію. Хоча можливості можуть сформуватися протягом всього життя, мають оптимальні вікові періоди, найбільш сприятливі для їхнього проживання. Молодший шкільний вік є одним із таких періодів, коли найбільш активно розвиваються уява, здатність фантазувати та творчо мислити. У цей час помітно

проявляється допитливість, формування навички спостереження, порівняння та критичного оцінювання діяльності.

Основними характеристиками творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку є швидкість та гнучкість мислення, оригінальність, допитливість, точність і рішучість, розвинута уява, фантазія, спонтанність і безпосередність поведінки, розвиток інтуїції. Крім того, для розвитку творчості важливі такі компоненти, як сприймання, мислення, уява та мовлення. Однак не завжди є умова для повного розкриття цих здібностей. У такому випадку виникають проблеми щодо недооцінених, невикористаних резервів та проблемних дітей, серед яких є чимало обдарованих. Тому можливості необхідно проявляти та розвивати, адже кожна дитина має потенціал, хоче і в різних формах, а серед них є багато справжніх талантів.

Далі проаналізуємо результати нашого опитування. Так, перші чотири запитання в анкеті, були спрямовані на дослідження рівня адаптації учнів до навчання у школі, що допомогло визначити рівень інклюзивної освіти в сучасних навчальних закладах і як вона впливає на емоційний стан та адаптацію учнів. Сьогодні, коли в нашій країні відбувається активний розвиток інклюзивної освіти, такі дані є особливо актуальними. Вони сприяють створенню рекомендацій для покращення освітнього середовища, що дуже важливо, зважаючи, що у першому питанні майже половина опитаних учнів зазначили, що стикаються з труднощами в школі. Це також дозволяє покращити підготовку вчителів до роботи в інклюзивному середовищі та виявити проблемні аспекти соціалізації учнів.

В Україні соціальна інтеграція дітей з особливими потребами є показником високо рівня інклюзивної освіти. Позитивний соціальний досвід допомагає не лише дитині, але й сприяє формуванню толерантного ставлення не тільки серед її однолітків, а й навіть серед вчителів. Хоча на сьогодні інклюзія є важливою складовою освіти, однак не в кожній школі вона ефективно запроваджена. Третє «Як до тебе відносяться інші діти у класі?» та четверте «Чи допомагають тобі вчителі адаптуватися у класі?» запитання показують, що діти з порушеннями

психофізичного розвитку не завжди отримують допомогу від однокласників та вчителів, що може свідчити про погану інформованість на тему інклюзивної освіти.

Результати за цим блоком питань можуть допомогти в декількох напрямках:

– підтримка зі сторони педагогів. Виявлення рівня підтримки з боку вчителів допомагає зрозуміти, чи достатньо зусиль зосереджено на адаптацію учнів з порушеннями психофізичного розвитку, до навчання у школі. Якщо рівень підтримки є недостатнім, що підтверджують результати опитування, це може означати потребу в додаткових тренінгах для педагогів, або навіть повноцінну корекцію шкільних програм;

– атмосфера у класі. Аналіз взаємовідносин між учнями допомагає оцінити рівень інклюзивності у класі. Це важливо, тому що діти які відчувають підтримку і дружню атмосферу, краще адаптуються до навчання, що позитивно впливає на їхній розвиток;

– загальна адаптація. Дослідження комфорту учнів у школі дозволяє зрозуміти, які бар'єри існують у навчанні і розробити заходи для їх уникнення.

Далі питання в анкеті зосередженні на вивченні рівня розвитку творчих здібностей в учнів, дають змогу визначити, наскільки учням з порушеннями психофізичного розвитку цікаво вирішувати творчі завдання і як вони ставляться до таких видів навчання. Результати за цими питаннями є важливими, адже допомагають вчителям розробляти навчальні програми, які будуть враховувати вподобання дітей, створюючи умови для розкриття їхнього потенціалу. Наприклад, на шосте запитання, про улюблені творчі завдання, учні відповіли так: малювання, ліплення, написання творів (56%); завдання на розв'язання головоломок (33%); мені не дуже подобаються творчі завдання (11%).

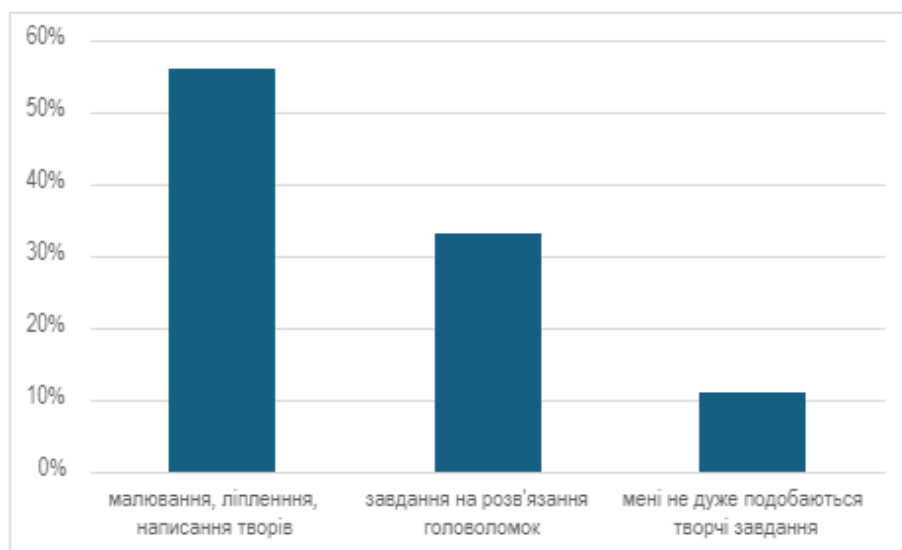


Рис. 2.1. Результати опитування на питання щодо творчих завдань, які найбільше подобаються

Це дозволяє зрозуміти, які саме види діяльності найкраще використовувати для розвитку їхніх здібностей. Такі відповіді є важливими, оскільки допомагають вчителям зробити навчання таким, що зацікавить усіх учнів з порушеннями психофізичного розвитку.

Сьоме питання про можливість втілення власних ідей у завданнях дає змогу оцінити, чи мають учні простір для прояву ініціативи та самостійності. Це важливий чинник, адже для дітей із психофізичними порушеннями розвитку упевненість в собі часто залежить від того, чи дає навчання змогу експериментувати та мислити нестандартно. Відповіді учнів показують, що таку можливість їм надають не завжди, що підкреслює необхідність у гнучкості педагогів.

Результати цих запитань також показують рівень залучення дітей до творчих завдань у контексті інклюзивної освіти. Вони демонструють, наскільки зручно учням виконувати ті завдання, для яких потрібна фантазія, а також допомагають зрозуміти проблеми, які можуть заважати участі в такій діяльності. Аналіз дає змогу вчителям знайти слабкі місця в організації навчання та зробити його більш доступним і продуктивним для учнів із порушеннями психофізичного розвитку.

Останні закриті запитання досліджують, чи застосовуються в навчальному процесі спеціальні умови для розвитку творчих здібностей до учнів з порушеннями психофізичного розвитку.

За результатами восьмого запитання «Чи є спеціальні умови для тебе під час виконання творчих завдань (наприклад: додатковий час, допомога вчителя і т. д.)?» виявили, що умови, які враховують індивідуальні потреби таких дітей, повноцінно застосовуються лише до 45% опитаних респондентів.

Така неоднозначність відповідей свідчить про недостатню організованість у наданні індивідуальної підтримки учням та погану обізнаність вчителів на тему інклюзії.

Результати відповідей на дев'яте запитання «Чи вважаєш ти, що у твоєму класі є достатньо можливостей для розвитку творчих здібностей?», тільки 9 учнів відповіли, що вчитель пропонує багато різних завдань пов'язаних із творчістю. Що демонструє критичну необхідність збільшення кількості творчих завдань у шкільній програмі, особливо для дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Така неоднозначність відповідей свідчить про недостатню організованість у наданні індивідуальної підтримки учням, недостатню організованість навчальних закладів та погану обізнаність вчителів на тему інклюзії. Ці результати звертають увагу на важливість створення чіткої системи підтримки для дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Для вирішення проблем, які вдалося виявити у восьмому та дев'ятому питанні, можна застосувати такі ідеї:

- індивідуалізація підходу (як до учнів, так і до творчих завдань);
- створення комфортного навчального середовища;
- розширення можливостей для творчості;
- збагачення знань вчителів щодо проблеми інклюзії (рис. 2.2).

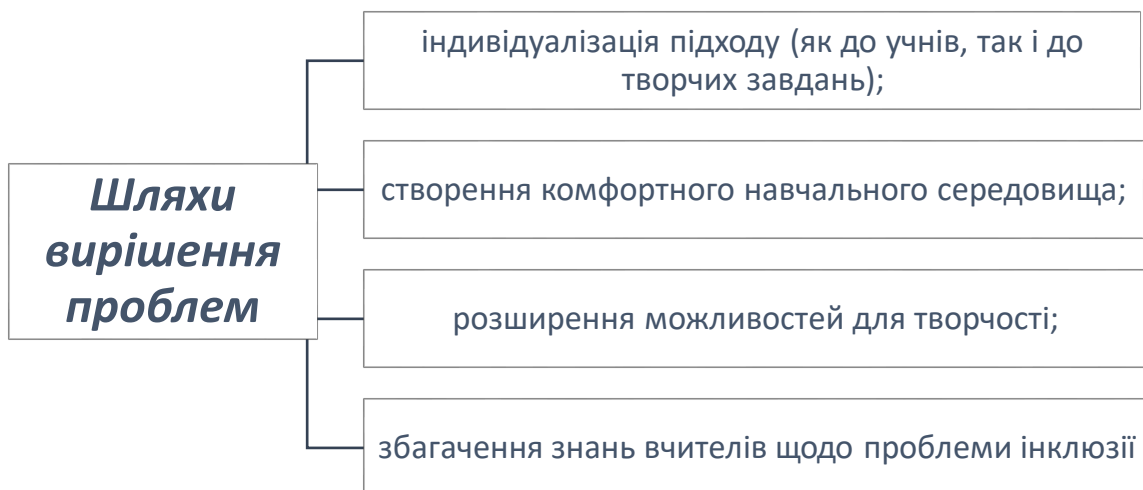


Рис. 2.2. Шляхи вирішення проблем

Далі проаналізуємо відкриті запитання, у яких учні висловили свої думки на тему покращення умов для розвитку творчих здібностей. Перше питання «Що тобі найбільше подобається у завданнях, які пов’язані з творчістю?», спрямоване на знаходження видів діяльності, які найбільше заохочують учнів до творчості, а також для розуміння того, як краще скоригувати педагогічні підходи з урахуванням інтересів і потреб дітей з порушеннями психофізичного розвитку у контексті творчості.

За результатами відповідей опитаних респондентів виділили декілька основних. Серед них:

1. Створення чогось своїми руками (малювання, ліплення і т. д.) (40%).
2. Придумування нового та використання фантазії (35%).
3. Робота у групі з іншими дітьми (25%) (рис. 2.3).

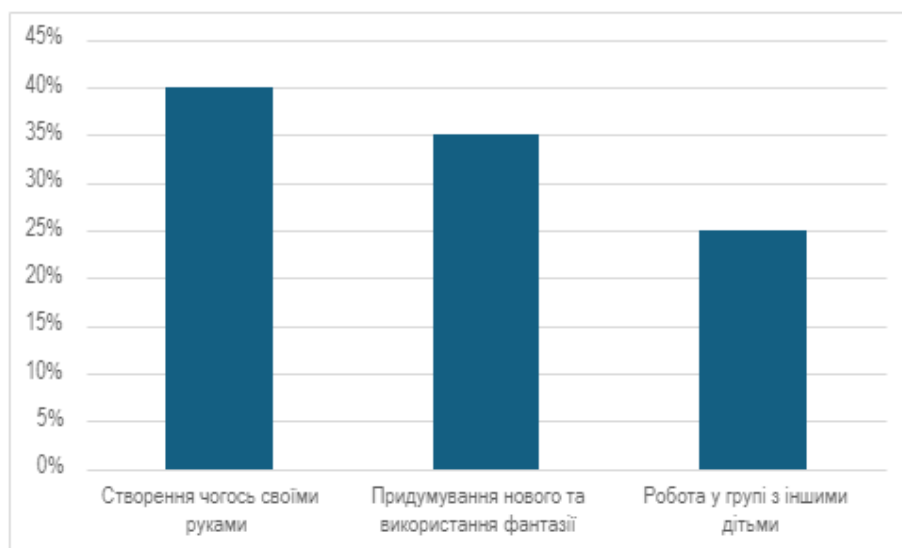


Рис. 2.3. Результати опитування щодо того, що найбільше подобається у завданнях, які пов'язані з творчістю

З отриманих даних стає зрозуміло, що для найкращого розвитку творчих здібностей учнів, необхідно впроваджувати у навчання більше практичних завдань, які дозволяють проявляти креативність, а також важливо забезпечити умови для розвитку командної роботи та взаємодії між дітьми.

За другим відкритим запитанням «Що, на твою думку, необхідно змінити, щоб було цікавіше займатись творчістю у школі?», отримали такі відповіді.

1. Різноманітні завдання (40%).
2. Проведення частіше творчих занять (30%).
3. Використання різних матеріалів (15%).
4. Отримувати більше допомоги від вчителів (10%).
5. Більше групових завдань (5%) (рис. 2.4).

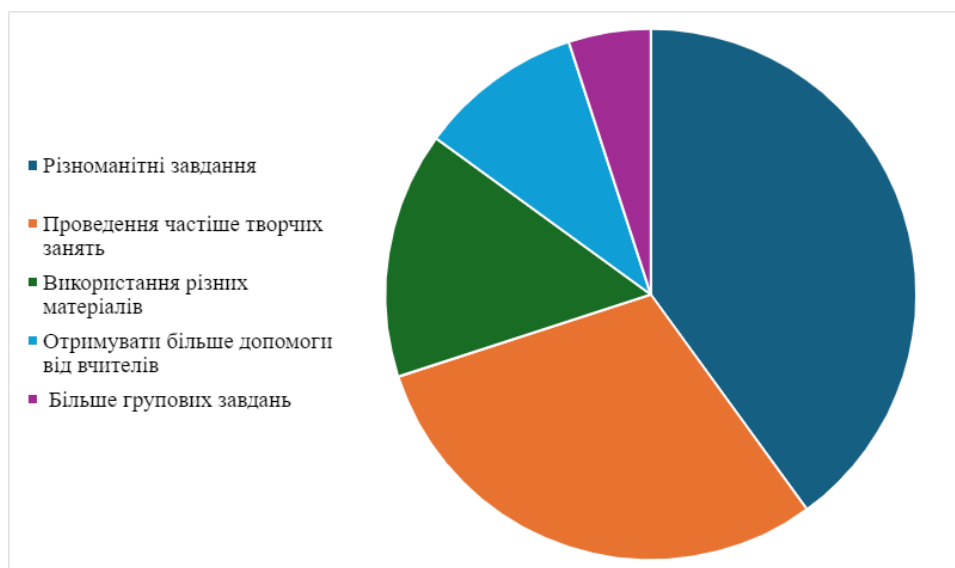


Рис. 2.4. Результати відповідей респондентів на питання «Що необхідно змінити, щоб було цікавіше займатись творчістю у школі?»

Відповіді на запитання анкети дали змогу зрозуміти, що учні насамперед хочуть, щоб їм давали різноманітні завдання і частіше їх проводили. Це свідчить про необхідність респондентів в додаткових можливостях для самовираження. Водночас меншою є потреба в використанні різних матеріалів, допомозі вчителів, а також групових завданнях. Ці результати можуть допомогти вчителям визначити важливі орієнтири для організації творчих занять у навчальному процесі.

При визначенні етапів розвитку творчих здібностей враховували сучасні педагогічні підходи до рівнів засвоєння знань учнями (за М. Москаленком) (рис. 2.5).

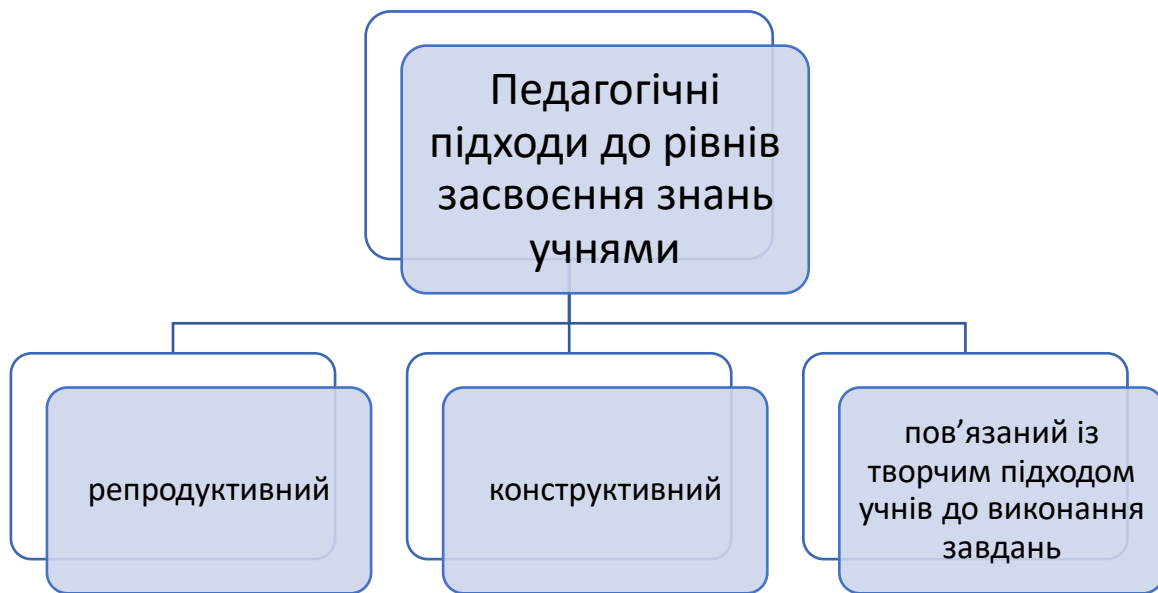


Рис. 2.5. Педагогічні підходи до рівнів засвоєння знань учнями

Так, перший рівень – репродуктивний, що передбачає безпосереднє відтворення набутих знань та методів виконання діяльності. На цьому етапі учень може розпізнати навчальний матеріал, описати його, дати визначення та виконати завдання за зразком, використовуючи раніше набуті знання. Основну роль тут відіграє механічна пам'ять, тому рівень розвитку творчих здібностей є мінімальним.

Другий рівень – конструктивний, передбачає не лише відтворення, але й перетворення знань. Учні застосовують знайомі методи мислення у подібних навчальних ситуаціях. Як відзначають психологи, це не просто перенесення однієї задачі на іншу, а розвиток конструктивного мислення, що включає аналітико-синтетичну діяльність.

Третій рівень пов'язаний із творчим підходом учнів до виконання завдань. На цьому етапі вони розробляють нові способи мислення та дій, що дозволяє використовувати знання у нестандартних ситуаціях.

Отже, проведені дослідження дали змогу визначити певні аспекти та проблеми, які пов'язані з розвитком творчих здібностей учнів в інклюзивній освіті. Дослідження також допомогло зрозуміти, що хоч багато дітей зацікавлені

у творчості, однак частина з них стикається з певними труднощами. Як бачимо, вітчизняна інклюзивна освіта потребує вдосконалення навчальних програм, розробки нових матеріалів і проведення тренінгів для вчителів, що дозволить підвищити її якість.

2.2. Дослідження психолого-педагогічних умов та розробка рекомендацій щодо покращення розвитку творчих здібностей учнів в інклюзивній освіті

У науковій теорії поняття «умова» розглядається як: необхідна вимога, яка уможливорює здійснення, створення будь чого або сприяє будь чому; обставини, за яких відбувається або здійснюється будь який намір; правила, вимоги, виконання яких забезпечує досягнення будь якої мети.

У педагогічному процесі для розв'язання зазначеної проблеми мають важливе значення психолого-педагогічні передумови, тобто, сукупність обставин, засобів і заходів, сприятливих ефективній підготовці здобувачів освіти. Тому у сучасних наукових дослідженнях значна увага приділяється теоретичному обґрунтуванню різних груп педагогічних умов. Більшість дослідників виділяє наступні педагогічні умови: методичні, психологічні, комунікативні, дидактичні.

Методичні умови – це матеріально-методичне забезпечення навчального процесу в сукупності форм, методів, засобів навчання.

Психологічні умови передбачають створення позитивної атмосфери, мотивації до навчання, спонукання інтересу до навчальної діяльності, підсилення стимулюючого впливу змісту навчання, забезпечення педагогічної підтримки.

Комунікативні умови – це організація взаємодії учасників навчального процесу на основі спілкування, створення вербальної і невербальної комунікації, спрямованої на засвоєння теоретичного матеріалу, формування певних умінь і навичок здобувачів початкової освіти під час навчання.

Дидактичні умови включають дотримання принципів системного і послідовного підходу, індивідуалізації та диференціації в навчанні. Аналіз наукових джерел із цієї теми дає змогу встановити, що під педагогічними умовами розуміють:

сукупність факторів навчально-виховного процесу, що виникають внаслідок навмисного вибору та поєднання складових освітнього процесу, таких як зміст навчального матеріалу, методи навчання та організаційні форми занять, з метою досягнення ефективних результатів у вирішенні дидактичних завдань [1];

систему взаємопов'язаних внутрішніх характеристик та зовнішніх ознак функціонування освітньої системи, які гарантують високу ефективність навчання та відповідають психолого-педагогічним вимогам оптимальності [12];

набір зовнішніх факторів, що значно впливають на хід педагогічного процесу, розглядаються як складова педагогічної системи, що відображає потенціал освітнього та матеріального середовища для розвитку особистісних якостей і організації навчання [18].

Відтак, поняття «педагогічні умови» вчені визначають як сукупність компонентів, що забезпечує успішну реалізацію освітнього процесу. Тобто, досягнення певного якісного результату педагогічної діяльності стає можливим за наявності цілеспрямовано створених необхідних обставин.

У сучасних науково-педагогічних дослідженнях педагогічні умови часто визначають як сукупність чинників, що забезпечують оптимальне вирішення поставлених завдань. Одним із таких чинників є врахування індивідуальних особливостей молодших школярів у процесі навчання та виховання. Це передбачає адаптацію методів і форм педагогічного впливу до індивідуальних характеристик дітей (включно з природними задатками, темпераментом, характером, здібностями) і особливостей, пов'язаних із психофізичними порушеннями, з метою створення умов для гармонійного розвитку особистості. Досягти цього можна шляхом застосування методології індивідуального та диференційованого підходів у навчально-виховному процесі. Індивідуальний

підхід базується на принципах гуманістичної педагогіки, які передбачають врахування знань, особистісних якостей і життєвих обставин кожної дитини в організації педагогічної взаємодії.

До психолого-педагогічних умов, які сприяють розвитку творчих здібностей учнів в умовах інклюзивної освіти, включають (рис. 2.6):

- формування теоретичних основ та надання практичних рекомендацій педагогам щодо розвитку творчих здібностей молодших школярів у позаурочний час, чим займається психолого-педагогічна наука;

- створення науковцями комплексу вправ, ігор та завдань, спрямованих на розвиток творчих навичок учнів у позаурочній діяльності;

- усвідомлення педагогом значення використання таких вправ, ігор і завдань як ефективного інструменту для стимулювання творчості учнів;

- належна методична підготовка та мотиваційна готовність учителя до реалізації завдань розвитку творчих здібностей у позаурочній діяльності;

- матеріальна забезпеченість, що включає доступність необхідних засобів для творчості та можливість оперативного їх використання;

- соціально-економічні умови, за яких дитина відчуває зовнішню безпеку і впевненість у тому, що її творчі ініціативи не отримають осуду від дорослих;

- психологічні фактори, що забезпечують внутрішнє відчуття свободи, підтримку з боку дорослих і сприяють розквітості в творчих починаннях.

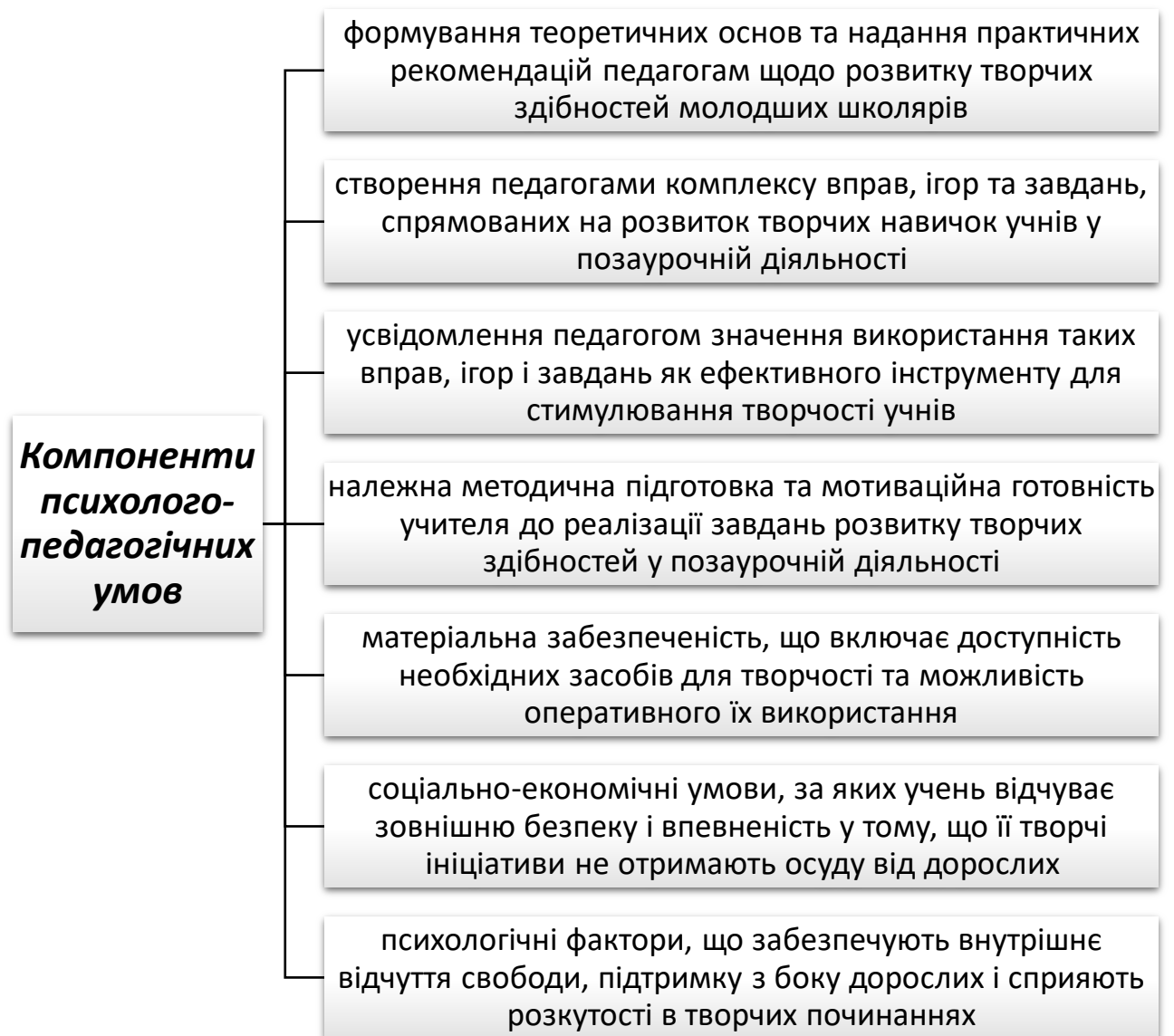


Рис. 2.6. Компоненти психолого-педагогічних умов, які сприяють розвитку творчих здібностей учнів в умовах інклюзивної освіти

Далі виділимо педагогічні умови (рис. 2.7).

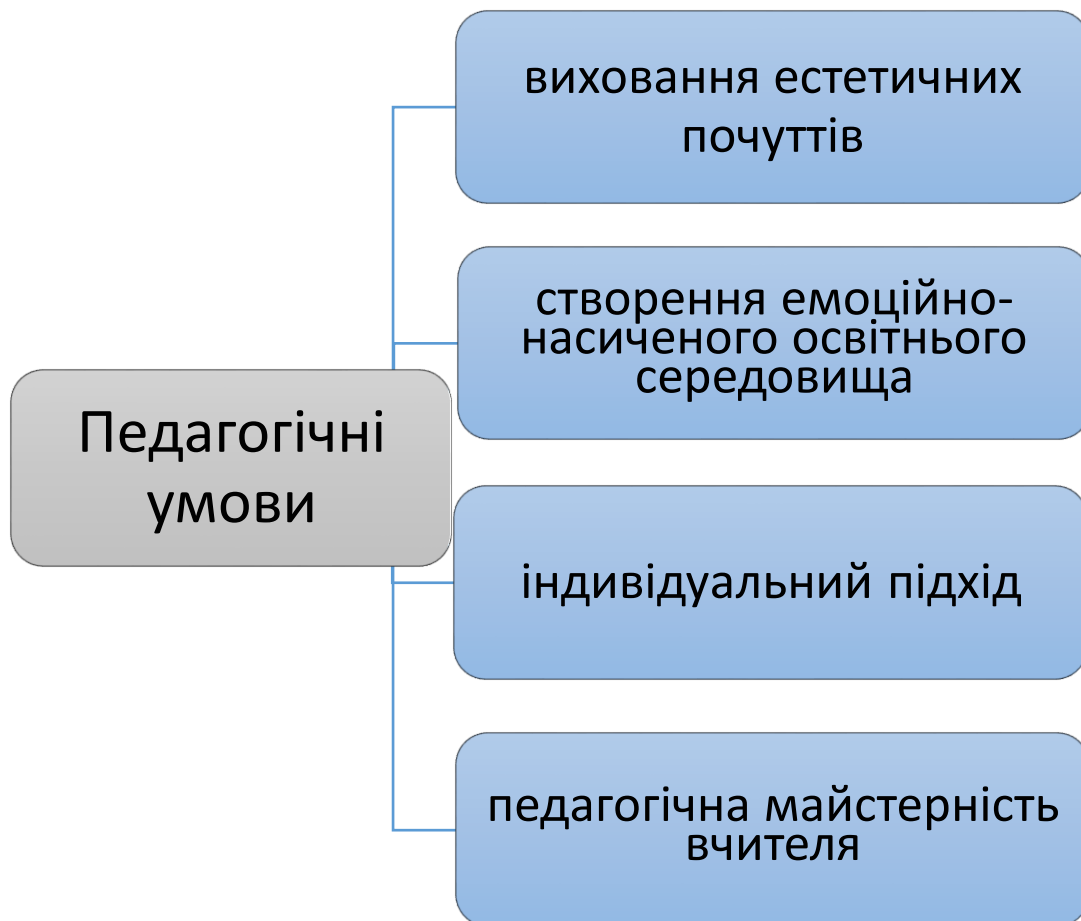


Рис. 2.7. Педагогічні умови розвитку творчих здібностей учнів

Перша педагогічна умова розвитку творчих здібностей учнів – виховання естетичних почуттів.

Друга педагогічна умова розвитку творчих здібностей учнів – створення емоційно-насиченого освітнього середовища

О. Музика, зауважує, що метою розвитку творчих здібностей особистості є створення сприятливого середовища для дітей, де вони можуть досягти успіху та отримати визнання. Учена зазначає, що здібності до будь-якої діяльності придатні до розвитку; елементи творчості присутні у кожній справі, і їх освоєння є основою для творчості в інших видах діяльності; творчі здібності не є показником високих результатів у виконанні завдань [13].

Креативність особистості прогресує за індивідуальних відмінностей, що передбачає її існування в сприятливому середовищі.

Основними характеристиками створення емоційно багатого освітнього простору для учнів є забезпечення безпеки та довіри (створення атмосфери, де діти можуть почуватися захищено та вільно висловлювати свої думки та почуття); підтримка самовираження (заохочення учнів до вираження емоцій через творчі завдання, такі як малювання, ліплення та інші форми мистецтва); індивідуалізований підхід (врахування особливостей і інтересів кожного учня, надання можливості обирати завдання, що відповідають їхнім вподобанням); емоційна взаємодія (заохочення до створення та обговорення творчих проєктів, які викликають сильні емоції).

Третьою умовою ефективного розвитку творчих здібностей учнів є індивідуальний підхід. Під час підготовки до уроків важливо використовувати різноманітні форми роботи та зосереджуватися на індивідуальному підході до кожного учня. Це вимагає врахування їхніх потреб, особливостей інтелекту та рівня знань, а також здатності обробляти матеріал і застосовувати набуті навички. Важливим аспектом є стимулювання творчої уяви учнів.

Урахування індивідуальних особливостей, пізнавальних інтересів та художньо-естетичних вподобань, а також спрямованість на розвиток творчих здібностей, має велике значення. Такий підхід дозволяє створити умови для максимально ефективного навчання. У процесі навчання необхідно враховувати як загальні, інтелектуальні здібності учнів, так і їхні специфічні таланти, такі як музичні, хореографічні та художні схильності. Це сприяє розвитку у молодших школярів ціннісних орієнтирів та естетичних ідеалів.

Будучи за своєю сутністю культурно історичним явищем, «творчість визначається як діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних і духовних цінностей. Вона передбачає наявність у особистості здібностей, мотивів, знань та умінь, завдяки яким створюється продукт, що вирізняється новизною, оригінальністю, унікальністю» [1].

Учитель має адаптувати завдання відповідно рівню навчальних здібностей та інтересам конкретного учня, надавати свободу обирати тему чи матеріали для власних творчих проєктів. Це створює можливість для виявлення і розвинення

індивідуальних талантів. Оцінювання результатів навчальної діяльності за таких вимог базується як на стандартних критеріях, так і на аналізі індивідуальних досягнень кожного учня, що допомагає створенню сприятливого середовища для розвитку та самовираження.

Четвертою педагогічною умовою розвитку творчих здібностей учнів є педагогічна майстерність вчителя.

Необхідною педагогічною умовою формування творчого мислення учнів є варіативне поєднання прийомів і методів навчання з аналізом художніх образів засобами, відповідними до адекватного сприйняття їх дитиною. Глибина емоційного переживання, наприклад, при слуханні музики є прямим фактором духовного становлення дитини. Вміння мислити аналітично, створювати художні асоціації, поєднувати образи різних видів мистецтва містить у собі важливі потенційні можливості для формування творчих здібностей. Креативність є важливою умовою розвитку самодостатньої та успішної особистості. Від особистості педагога залежить формування особистості учня. Саме учитель налаштовує роботу з підготовки до творчої самореалізації, організовує її у формі евристичної бесіди, особистісного діалогу між ним і учнем тощо.

Різноманітність, цікавість та ефективність навчально-виховного процесу гарантують новітні підходи до організації навчання. Застосування новаторських методів та нестандартних завдань, які заохочують дітей думати творчо та виражати себе. Поряд з необхідністю чіткого дотримання принципів науковості, систематичності й послідовності, додавання методів емоційного стимулювання, тобто, залучення яскравих наочних посібників, створення ситуації зацікавлення, новизни у викладанні матеріалу у вигляді скрайбінгу, ілюстрацій, репродукцій картин видатних художників, аудіо музичних записів класичної та народної музики, відео концертів відомих виконавців світової сцени.

Залучення до процесу навчання творів мистецтва, які є знайомими та зрозумілими дітям, таких як популярні мультфільми, пісні, казки та інші, сприяє

підвищенню мотивації учнів та створює ефект глибокого занурення. Такі матеріали здатні викликати у них захоплення та емоційний відгук.

Залучення до процесу навчання творів мистецтва, які є знайомими та зрозумілими дітям, таких як популярні мультфільми, пісні, казки та інші, сприяє підвищенню мотивації учнів та створює ефект глибокого занурення. Такі матеріали здатні викликати у них захоплення та емоційний відгук.

Ефективний розвиток творчих здібностей дітей базується на раціональному та осмисленому використанні відповідних умов, які створюються під час уроків. Ці умови націлені на розкриття творчого потенціалу школярів і включають в себе різноманітні практики та завдання, спрямовані на стимулювання та розвиток творчої активності учнів.

Розвиток творчих здібностей здобувачів початкової освіти найбільш інтенсивно відбувається під час усіх уроків, які відіграють ключову роль у цьому процесі. Кожен урок має бути спрямований на розширення знань учнів про природу, суспільство та трудову діяльність людей. Він повинен сприяти розвитку пам'яті, уяви, фантазії, уваги та спостережливості; формувати мовленнєві навички та комунікативно-творчі здібності.

Важливо пробуджувати інтерес до навчання, робити його захопливим, пізнавальним і корисним для розвитку; стимулювати творче мислення; навчати працювати з навчальною та дитячою літературою. Уроки також повинні виховувати національну свідомість, духовність і прагнення до навчання, формуючи в учнів стійкий інтерес до знань і здатність самостійно їх здобувати, починаючи з початкової школи.

Для розвитку творчих здібностей кожної дитини вчитель повинен використовувати пізнавальні та творчі завдання. Ці завдання мають бути системними, що дозволить розвивати різноманітні аспекти інтелектуальної та творчої діяльності учнів, а також сприяти переходу від репродуктивного мислення до творчого. Важливо пам'ятати, що творчі здібності сприяють швидкому засвоєнню знань і навичок, їх закріпленню та ефективному застосуванню на практиці. Для цього необхідно приділяти увагу розвитку

психічних процесів, таких як пам'ять, увага та уява, які, за твердженнями психологів, є основою продуктивного мислення та творчого потенціалу учнів.

Отже, забезпечення у сукупності всієї низки психолого-педагогічних умов як необхідних компонентів навчання і виховання виступає як цілеспрямований педагогічний вплив, здатний мобілізувати творчу активність, тобто, як педагогічне стимулювання здобувача початкової освіти до творчості в галузі мистецтва, що сприяє ефективному функціонуванню та розвитку педагогічної системи в цілому. Виховуючи творчу особистість, здатну творчо засвоювати знання і використовувати їх на практиці, ми відродимо інтелектуальний потенціал країни, від якого залежить майбутнє нашої держави.

ВИСНОВКИ

У процесі роботи над дослідженням приходимо до певних висновків.

Упровадження інклюзії передбачає реформи у всіх аспектах освітньої практики. Це означає зміну підходу до організації навчання, оцінювання та взаємодії з учнями. Інклюзивна освіта передбачає індивідуальний підхід до кожного учня з урахуванням його потреб та можливостей. Тому важливо створити середовище, де кожен учень відчуватиме себе важливим. У сучасному суспільстві, орієнтованому на розвиток творчості та креативності, важливість активного саморозвитку особистості набуває ключового значення. У цьому контексті важливо не лише генерувати інноваційні концепції, але й розвивати здатність адекватно сприймати та розуміти їх у творчих виявах інших.

На основі проаналізованих наукових джерел визначили, що креативність – це незалежне явище, що діє у всіх сферах життя людини і є важливою саме для розвитку дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Ключовим завданням розвитку освітньої системи є забезпечення умов для формування освіченої та креативної особистості, а також сприяння розвитку та реалізації її природного потенціалу, оскільки могутність країни залежить від великої кількості висококваліфікованих фахівців, які творчо ставляться до своєї справи та здатні сприяти розвитку мистецтва, науки та техніки.

Розвиток обдарованості як сукупності здібностей значною мірою залежить від використання сенситивних періодів у формуванні особистості. Чим раніше розпочинається розвиток здібностей, тим вищі шанси на їх реалізацію. Хоча можливості можуть сформуватися протягом всього життя, мають оптимальні вікові періоди, найбільш сприятливі для їхнього проживання. Молодший шкільний вік є одним із таких періодів, коли найбільш активно розвиваються уява, здатність фантазувати та творчо мислити. У цей час помітно проявляється допитливість, формування навички спостереження, порівняння та критичного оцінювання діяльності.

Основними характеристиками творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку є швидкість та гнучкість мислення, оригінальність, допитливість, точність і рішучість, розвинута уява, фантазія, спонтанність і безпосередність поведінки, розвиток інтуїції. Крім того, для розвитку творчості важливі такі компоненти, як сприймання, мислення, уява та мовлення. Однак не завжди є умова для повного розкриття цих здібностей. Це зараз до проблем недооцінених можливо, невикористаних резервів та проблемних дітей, серед яких є чимало обдарованих. Тому можливості необхідно проявляти та розвивати, адже кожна дитина має потенціал, хоче і в різних формах, а серед них є багато справжніх талантів.

Особливо важливим на етапі розвитку сучасного суспільства, яке постійно змінюється, є те, що особистість, здатна адаптуватися до змінних обставин і швидко реагувати на нові виклики. У зв'язку з загальними тенденціями соціального розвитку освіта зіштовхується з новими труднощами. Це включає відхід від орієнтації на «середнього учня» та зосередження у процесі інклюзивної освіти на особливостях прояву та розвитку здібностей обдарованих дітей. Отже, освіта, що ґрунтується на творчості, може бути надзвичайно цінною не лише для підготовки учнів до творчих професій чи створення мистецьких творів, а й для формування морально зрілої особистості.

Креативність є надзвичайно важливим складником розвитку дітей з особливостями психофізичного розвитку, які вимагають особливої уваги та індивідуального підходу. Такі діти часто мають виражену здатність фокусуватися на деталях. Креативність у них може проявлятися також через незвичайні асоціації між ідеями чи об'єктами, через здатність розкривати свій потенціал у вузько спрямованих сферах інтересів, через створення різних історій, що стимулює творчість; у нестандартному мисленні тощо.

Креативні завдання розширюють можливості для дітей з ООП, створюючи позитивне інклюзивне середовище; допомагають розкрити унікальність індивідуального потенціалу, взаємодіяти з іншими людьми, розвивати

комунікаційні навички та розуміти різні точки зору; сприяють соціальній адаптації особистості, її самовираженню та самореалізації.

Розвиток творчих здібностей передбачає формування вміння застосовувати знання у нестандартних ситуаціях та удосконалення психічних процесів. Тому він повинен стати невід'ємною складовою змісту всіх навчальних дисциплін у початковій школі, гармонійно інтегруючись у навчальний процес. Це забезпечить поєднання знань, умінь та навичок учнів із їх творчим потенціалом. Розвиток творчих здібностей у інклюзивній освіті є спільним процесом педагогів, психологів, та звісно батьків. Він зосереджений на формуванні в учнів розуміння як самовиражатись, як вирішувати складні для них завдання і взаємодіяти з іншими. Творчість не лише відкриває дітям нові можливості, а й допомагає різносторонньому розвитку їхньої особистості, що є основною метою сучасної інклюзивної освіти.

Визначення факторів, що впливають на активізацію особистості, осмислення творчого потенціалу стане сприятливою умовою для визначення шляхів вдосконалення її творчих здібностей, що своєю чергою допоможе визначити способи їх розвитку.

Проведене дослідження дало змогу визначити певні аспекти та проблеми, які пов'язані з розвитком творчих здібностей учнів в інклюзивній освіті. Дослідження також допомогло зрозуміти, що хоч багато дітей зацікавлені у творчості, однак частина з них стикається з певними труднощами. Як бачимо, вітчизняна інклюзивна освіта потребує вдосконалення навчальних програм, розробки нових матеріалів і проведення тренінгів для вчителів, що дозволить підвищити її якість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О.Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки. Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі: монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 14–41.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
3. Дубейко Л.О. Діти з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому навчальному закладі. *Шкільному психологу. Усе для роботи.* 2013. № 3. С. 2–7.
4. Карпенко Н.А. Психологія творчості: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 156 с.
5. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія. Київ: ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
6. Кульчицька О. Діагностика рівня розвитку творчих здібностей. *Обдарована дитина.* 2007. № 1. С. 42–45 .
7. Ліннік О.О. Методика викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» : навч. посібн. Київ : Видавничий Дім «Слова», 2018. 248 с.
8. Макаренко Н.М. Освітнє середовище як передумова розвитку креативної особистості. *Теорія і практика проектування авторських педагогічних систем* : зб. матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції 26–27 квітня 2012 року. 2012. С. 110–119.
9. Макарчук Н.О., Висоцька А.М. Дидактичні та методичні засади спеціальної освіти дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку: навч. посіб. Київ, 2014. 337 с.
10. Максименко С.Д. Загальна психологія : навч. посібн. К. : Форум, 2000. 543 с.
11. Маланчій В. Організація роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. *Початкова школа,* 2014. № 4. С. 62–63.

12. Манько В.М. Психолого-педагогічні умови підготовки студентів до засвоєння знань. *Наукові записки*, 36 (4), 2000. С. 66–74.

13. Музика О.Я. Розвиток творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі вивчення фахових дисциплін: монографія. Умань: ПП Жовтий О.О. 2012. 158 с

14. Павленко В.В. Креативність: сутнісна характеристика поняття. *Креативна педагогіка: [наук.-метод. журнал] / академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся»*. Житомир, 2016. Вип. 11. С. 120–131.

15. Потапюк Л.М. Організація інклюзивної освіти у вітчизняному просторі. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. Педагогічні науки. № 1 (21). 2021. Дніпро. С. 119-126.

16. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання: Наказ МОН № 912 від 01.10.2010. URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/ (дата звернення: 14.09.2024).

17. Психолого-педагогічні умови розвитку особистості в освітньо-реабілітаційному просторі : монографія / укладачі: В.Й. Бочелюк, І.Ю. Антоненко, А.В. Турубарова, М.С. Панов, Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2019. 316 с.

18. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. 2005. 250 с.

19. Трикоз С.В., Блеч Г.О. Ми поруч. Діти з порушеннями інтелектуального розвитку. Харків: вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2019. 32 с.

20. Шадріна А.В. Формування креативного потенціалу майбутнього вчителя засобами загально-правових навчальних дисциплін: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 Теорія та методика професійної освіти. Харків, 2014. 20 с.

21. Шопіна М.О. Психологічні особливості розвитку творчого потенціалу у підлітковому віці. Вісник НТУУ «КПІ». *Філософія. Психологія. Педагогіка*. Випуск 2'2012. С. 101–109.

22. Akalin S., Sucuoglu B. Effects of Classroom Management Intervention Based on Teacher Training and Performance Feedback on Outcomes of Teacher-Student Dyads in Inclusive, 2015. P. 739–758.

23. Barron F. Creative person and creative process. *Ibid.*, 1976. Vol.10. № 3. P. 165–169.

24. Yarmola N.A., Torop K.S. The current state of the system of general secondary education of children with special educational needs in Ukraine. Pedagogical and psychological sciences: regularities and development trends : Collective monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2020. P. 452-469. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/94/2374/5097-1>. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-023-0-28> (accessed 22.08.2024).

25. Guilford J.P. New frontiers of testing in the discovery and development of human talent. Seventh Annual Western Regional Conference on Testing Problems. Los Angeles, 1958.

26. Mednick S. A. The associative basis of the creative process. *PsihoLRev.* – N.Y., 1962. Vol. 6.

27. Renzulli J. S. The enrichment triad model: A guide for developing defensible programs for the gifted and talented/Wethersfield, Conn.: Creative Loaming Press, 1977.

28. Strogilos V., Stefanidis A. Co-teachers' Attitudes towards Planning and Instructional Activities for Students with Disabilities. *Journal Articles; Reports – Research* 2016. URL: https://www.researchgate.net/publication/294892748_Co-teachers'_Attitudes_towards_Planning_and_Instructional_Activities_for_Students_with_Disabilities (accessed 27.09.2024).

29. Taylor C.W. Various Approaches to and Definitions of Creativity //The Nature of Creativity/ Sternberg R.J. (Ed.). Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1988. P. 99–124.

30. Torrance E. P. The Search for Satori and Creativity. Buffalo N.Y. : Creative Education Foundation, 1979.

31. Wollach M. A., Kogan N. A. A new look at the creativity – intelligence distinction. *Journal of Personality*. 1965. № 33. P. 348–369.